

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Jakab Ödön.

Ötven esztendeje, 1880-ban, jelent meg Jakab Ödön első verskötete. Azóta a magyar közönség állandó szeretete övezi. az ország első irodalmi testületei, az Akadémia, Kisfaludy-Társaság, Petőfi-Társaság emelte tagjai sorába, az irodalmi és társadalmi kitüntetéseknek egész sora díszíti, és — ami a legnagyobb Istenáldás — deresedő fejét ma is friss egészség, friss kedély, friss költői véna életkoszorúja köríti. Úgy érezzük, illő dolog ennél az ötvenesztendő határkőnél nekünk is megállanunk, hogy vázlataink során kísérletet tegyünk mi is ennek a költői pályának jellemzésére.

Szellemi arculatjának eredői — a megmagyarázhatatlan egyéniségen kívül — székely származása, tanári pályája, Petőfi nagyságának varázsa, Róza elvesztése. A természet csodálatos szépségei közül elsőnek a székely falu ragadta meg szívét; zöldelő völgyben a házak, az ezüstös fényvel szaladó folyó, a vadvirággal tarka hegyoldal, annak gerincén a tarka fejfás temető. A temetőhöz köti első mély élménye: ide temette a megtörtött anya, ide kísérte a gyerekárva az édesatyát; innen cseng feléje a csendes béke, innen fénylik szemébe a templom tornya, innen vésődik emlékezetébe a bús harangszó. A messzeszakadt fiúnak lelkében megjelenik néha az a törpe házikó, melynek ütött-kopott fala az édesanya életét rejti. Fehérhajú, fehérlelkű asszony magányossága villan elénk; nehéz a keresztje, de mégis szívesen vállalja a másét; hozzá megy bajával a szomszédság, s gyógyultan távozik, mert a szív sebére résztvevő könnyei, a test bajára füvei, virágai enyhítő írt adnak. Ez a meleg szív ültette az érzés minden virágát költőnk szívébe is; egyik legszebb versében megható hálával dalolja:

Minden kicsinyke dal, amelyben
Hazát, szerelmet énekeltem,
Vagy örömet és bánatot:
Míg e világra nem jövék el,
Dallamával és melegével
A szíved alatt szunnyadt.

Versimnek minden egy szakassza
A te kebledből van szakadva,
A te sajtód mindenik;
Te vagy az édes hangú szerző,
Én csak a hangszer vagyok, melyről
A dalt mások megismerik.

Dalaimból, ha többet árad
A csüggedés és méla bánat,
Mint az öröm s a jó remény:
Csak abban áll az oka ennek,
Mert a te megviselt szivednek
Öröklött búját zengem én.

Még egy örökségről beszél a költő: a falu népének magyar beszédjéről. A nagyváros cifra és fakó lármájában ébred erre reá, a szavak szép csengésére, a beszéd tiszta folyására; „böles keresetlenség értelemben, hangban, idegennek nyoma sem ebben, sem abban“. Ez a keresetlenség, ez a tiszta magyar beszéd, a hangnak ez az egyszerű melódiája Jakab Ödön íróművészetének legvonzóbb sajátossága maradt. De a székely lélek is megnyilatkozik benne. A legkülönb népnek tartja a székelyt, becsületéért, józan szorgalmaért. Jól esik látnia emberi büszkeségét, a szabadsághoz való ragaszkodását, nagyszerű természetes esztét, nemes szívét, haláltól nem rettegő nyugalmát. Eleven gátat érez benne a déli és keleti támadások ellen, és az országcsonkítások ezért a hűséges törzserő fáj legjobban a szíve, lobog legjobban a haragja.

Petőfit már azért is szeretnie kellett, mert az a székelyt tartotta a világ legkülönb katonájának. De nemcsak ez vonzza a nagy elődhöz: minden, amit benne csodálhat, emberi és költői eszménye neki is. A pesti szobor felállításakor büszkén dalolja, hogy Petőfi egyszerű falusi házban született; a természet oltotta bele a nemes érzéseket; a nép nyelvén szólott és a nemzet érzéseit dalolta; a magyar föld szépségeinek volt a rabja; tiszta szerelem égett szívében; harcolt és meghalt a hazáért. Jakab Ödönt ez a lélekközösség teszi Petőfi lelelkesebb hívévé. Benne is ugyanaz a magyar büszkeség él, ugyanaz a hit a nemzet jövőjében, bizalom erejében, közösség szenvedéseiben. Himnikus lendület ragadja a tollát, amikor a márciusi napokról, a szabadságharc hősi erőfeszítéséről, az aradi vértanúk büszke haláláról énekel. Nemegyszer panasz fakad az ajkán: miért nem élt ő is abban a titáni időben! — Fáj a szívének a változás, hogy az áldozatos hazaszeretetet az okos meggondolás váltotta fel. Gúnyosan emlegeti a józan hasznót, a mai kor szülöttének egyetlen vezérét. Keserűség és panasz tör ki belőle, amikor a magyarság tehetetlenségét látja. Érzi, hogy így el kell pusztulnia a népnek, ha nem ébred erejének tudatára. Sóvárogja a nagy fergeteget, a szilaj, könnyelmű zivatart, „mely ha rombol is itt amott, de újulás, de termékenység zsendül, hol végig-

vágtatott“. A kockázatot biztosabbnak érzi a tespedésnél, s csak átkozni tudja a kiművelést, amely ősi erkölcséből ezt a népet kiforgatta, kezeire béklyót vetett, félelmetes kardját jámbor ereklyének üveg alá tette. A nemzet multjának és erejének kigúnyolását panaszolja a magyar kommandó megtagadásában: a világ gúnykacaját hallja a meghunyászkodó tehetetlenség nyomán. De fáj egyéb is magyar lelkének: a honfoglaló magyar parasztnak nincs tenyérnyi földje sem; verejtékének esőzése másnak vetését öntözi. A munkás keserű munkája mellett szomorú megértés tölti el: „az itt a rend, hogy míg egyik henyél, mást addig gondok terhe nyom alá, kenyérért egyik fáradtan zenél, s a másik mulat, vígan járva rá“. És felsír benne a fájdalom, amikor a magyar paraszt tömeges kivándorlását olvassa, mert tudja, hogy „nem vár arra hosszú élet, ki van mondva az ítélet, levelei amely fának idő előtt hulldogállnak“.

A lírai költőnek azonban csak arra van módja, hogy a maga lelkének érzelmi reflexében villantassa meg a társadalom bajait, egy-egy sóhaj, egy-egy keserű kifakadás, panaszos elbúsulás mélyéről éreztesse a külvilág baját, nyomorát. A prózaíró magát a jelenséget rajzolja, a kívülálló embert festi, magát a bajt szólaltatja meg. Jakab Ödön lelkének tartalmához is szépprózai művei visznek közelebb. Csakhogy ha valahol, bizonyára a szépprózában van legerősebb suggestiója egy-egy nagyobb tehetségnek. Amikor Jakab Ödön fellépett, a legkedvesebb magyar író Jókai volt; s bármennyire sokoldalú is Jókai, írásainak, különösen novelláinak mégis megvan a speciális jellege. Jakab Ödön írásai közt is gyakran akad élénk egy-egy darab, amelyet szinte a Dekameronból kiszakítottunk érzünk. Talán legjobban a komikus alakok megszólaltatása, az elbeszélés egyszerű közvetlensége, mesterkéletlensége, a jószívű elbeszélő meghitt hangja emlékeztet a mesterre. Pedig Jakab Ödön komikumának legbővebb forrása más: a fővárosba ránduló vidékiek körül forog. Kedvező alkalmul kínálkozott a millenáris ünnepek nyara, de elhíhető volt a vidéki látogatók inváziója már csak azért is, hiszen az író erdélyi faluból szakadt a fővárosba. Ezeknek a komikus elbeszéléseknek annál melegebb a levegőjük, mert a komikum nem csak egy-egy alakját önti el, hanem mindegyiken felcsillan. Csak egyet ragadok ki a sok közül, a Vágóhíd című elbeszélést. Már a

megindulása hangulatot intonál, amelyet a saját családi viszonyaira vonatkozóan, tehát meghitt jelleggel mond el az író: azzal a vallomással, hogy olyan rokona egy sincs, akitől akár csak viseltes ruhát is örökölhetne, de annál több a távolabbi rokon. Ezeket a távolabbiakat azután tovább osztályozgatja: minden követelés nélkül élőkre és olyanokra, akik szeretetökkel lépten-nyomon kellemetlenséget szereznek neki. Az olvasó érzi, hogy itt magának az írónak megtréfáltatásáról lesz szó, de azt is látja előre, hogy a baj nem lesz nagyobb; tehát hangulata a tréfás elbeszélésre pompásan elő van készítve. És ha az író ért ahhoz, hogy a nevetségesség vizes lepedőjét végre mégis csak más, ne ő vigye el, ha váratlan fordulatot tud meséjébe kerekíteni, megnyerte az olvasót. El kell ismerni, hogy Jakab Ödön bővében van a komikus ötleteknek; eszembe jut az öreg gavallér, aki vidéki bábra kíséri a rokon-család leányát, de büszke bokrétáját félremagyarazzák, s az öreg gavallért megszegyenítik; vagy a frakk-kölesönzés pompás tréfája, vagy a sikkasztónak birtokvásárlóként való megvendéglése. Az ilyen ötletek bőven fakadnak tolla alól, ha nem is sikerül mindig egy-erővel csattanós elbeszéléssé sűríteni őket. Az is szemellátható, hogy az írónak van jó megfigyelőképessége. Az alak-megfigyelések közül csak Domokos bácsira hivatkozom, erre a kolozsvári csupa-szeretet emberre, aki jótanácsaival pompásan útját vágja az öccse pénzkérésének. És nem hallgathatom el azt a nagyszerű jelenetet, amelyben a katonafiáért a városba menő apa a katonatiszt csomagját a kocsiba segíti. Egy-egy vonás meglepően éles szemre, igazi élménygyűjtésre vall.

Jakab Ödön érdeklődése azonban nem merül ki ezekben a külső megfigyelésekben; *Élet* című kötetének elbeszélései például csaknem mind a nagy indulatok egy-egy pillanatát vetik vászonra. Szívesen választja az érzések összeütközését, az életnek legdrámaibb mozzanatait. Látjuk a szemérmes leányt, aki utolsó beszélgetésének szerelemvallásával könnyít magán; a becsület vakját, aki a gyanúsítás lehetőségének elgondolása miatt zavarodik meg és végez önmagával; az asszonyt, aki hűtlen uráért hazugnak vallja magát; a megesalt férjet, aki nem lövi le ellenfelét, mert nem akarja olyan anyával árvának hagyni a gyermekét. Nem mindig sikerül írónknak valószínűvé tenni meséjének csattanóját, de a döntő pillanat kiélézése a

legtöbbször lenyüggözi az olvasót. Az mindenesetre szembetűnő, hogy ezek az írásai egy-egy lelki harc megjelenítését kísérlik meg, tehát tisztán művészi feladatot. Ebbe a művészi célkitűzésbe azonban a legtöbbször beleszól az író meleg szíve; ez a szív, amely sajnálja az ember szenvedését, még inkább azokat a bajokat, amelyeket kiki maga mér önmagára. Innen van, hogy legtöbb írásában az élet szomorúságát fedi fel. Vessünk egy pillantást a falu életére, amint az itt megjelenik. A szerelmes fiatalok boldogságát meggáncsolja a vagyon kérdése. A vagyon a legfontosabb momentum a házasság megkötésénél. A házasságban nincs igazi hűség: maga a megúnás is elég ahhoz, hogy a férj elhagyja asszonyát. Veszedelmes csapda a régi emlék és erős megejtő a túlságos biztonságérzés. A szerelem tüzét a közelség szítja fel, és a szerelem nekilobogó lángját sem régi érzés, sem meggondolás fékentartani nem tudja. Csak a gyerek a megtagadhatatlan kapocs. A földnek odanyüggőző ereje van, s ha elvész a föld, az élet értelme veszett el. Néha nagy az élet kísértése, de a parasztban van erő, hogy azt leküzdje. A hála nem nagyon tartós a falusi emberben, különösen ha városi iránt lenne kötelező. A hűség is megenged némi csalafinta haszonkeresést. A kapzsiság a legnagyobb veszedelem, de ha bűnös útra visz, sohasem marad el a büntetése. Maga az élet ilyen problémák köré fonódik Jakab Ödön írsaiban. Nem merül el az életnek rajzában, nem ismerteti meg olvasóival a magyar falu ezer színét, a magyar paraszt életének apró-nagyobb fordulatait, csak egy-egy mesemozzanat ragadja meg a tollát. Írónkat a mese érdekli, nem a magyar élet; a születés és halál misztériuma itt elmosódik. Az élet egy-szintű. A lélek csak egy irányban nyilatkozik meg.

Azok az elbeszélései is éreztetik ezt az egyszintűséget, amelyek a városi emberről szólnak. De ezek megadják a magyarozatát is ennek a sajátosságnak. Az ember a társadalom bajait nem tudja hideg szemmel nézni, az emberszeretet arra biztatja, hogy segíteni próbáljon rajtuk. Jakab Ödön írásainak ilyen rejtett nevelő tendenciája van; tendencia, amely nem sokkal több egyszerű óhajnál, figyelmeztetésnél, tréfás kifigurázásnál. Különösen három vonatkozásban érzi az olvasó ezt: amikor gyermekről, modern leányról vagy modern gavallérról mond mesét. A gyermek túlságos kényeztetése egész sereg tréfás elbeszélését ihlette. Felsült leányalakjai mind képzelgő,

háztartáshoz nem értő, rendet és otthont meg nem becsülő leányok. A férfiak közül a pesti zsúrok neveltje a legellenszenvesebb a szemében. De az élet mindennapisága is állásfoglalásra készíti: csak hogy az állásfoglalás egy-egy történeté kerekedik. A becsületes emberszeretet, józan társadalmi erkölcs nevel Jakab Ödön írásaiban.

Már egyik korai költeményében ezzel a képpel szemlélteti költői pályáját: „Vetem a sok remény-magot, de csak vetem, s nem aratok.“ Lantján többször felhangzik a szomorkás val-lomás, hogy csak a jövődő érti meg. Annál nyíltabb ez a panasz, mentől nagyobb közönséget hódít a modern költészet. Ennek a modern költészetnek programjából csak egyet érez ki, a mindenáron újatkeresést. A régivel szemben „idegenes bájút, hangra merészet, értelemre bárgyút“ lát a modernek kötetekben; úgy érzi, a csalogányt a varjak harsogják túl, s ilyenkor az igazi dalnok vagy elnémul, vagy a jövőnek dalol. Az új költészet az élet nyomasztó problémáit kívánja témának; önmagát viszont dalköltőnek tudja, dalfakadását a bőven buzgó forrás önkéntelenségével tartja azonosnak. A kritikus igazat ad a költő e hasonlatának: Jakab Ödön legszebb költeményei csakugyan ilyen önkéntelen fakadt dalvirágok. Mentől egyszerűbb, mentől sóhajszerűbb a megnyilatkozása, annál művészi-ebb értékű. Van ugyan azoknak a verseinek is varázsuk, amelyekben az ötlet éle vagy csattanója a fontosabb, de a varázs tisztán a dallamon nyugszik. Mennyivel szebbek az önkéntelen hangulatfoszlányok, az élmény nyomán gondolati kihangzást hozók, különösen, ha ez a reflexív rész képben, hasonlatban olvad fel! Ennek a típusnak szemléltetésére a *Temetés* címűt ragadom ki: az első versszak jólismert népdali dallam hangulatos melódiájával egy jelenetet vet elénk: kékszí-ű gyászkocsi, hat fehér ló, muzsikaszó, — temetnek egy fiatal lányt... A második résztvevőn adja a halál okát: nem adták őt annak, kire szíve vágyott, s gyöngé volt tovább viselni a szomorúságot. Erre természetesen vetődik fel az általános jellegű rosszalás: mért is kell a szívnek durván parancsolni, szerelmes ifjak dolgába mért kell beleszólni! — S ezt a tény-sajnálást ismétli három versszak képtartalma. A kis költemény azok közé a ritka lírai versek közé tartozik, amelyekben a belső tartalom születése teljesen egybeolvad a kifejezés pillanatával, vagy legalább is sikerül ezt az együttséget éreztetnie.

A legnagyobb lírikusok, Petrarca és Dante költői kincse is figyelmeztet arra, hogy nagyon nehéz, talán lehetetlen is ezt a közvetlen együttességet megőrizni akkor, ha a költő egy-egy erősebb hatású élményét dalciklusban aknázza ki. És mégis Jakab Ödön költői terméséből a magyar közönség a *Róza*-kötetet szerette meg legjobban; azt a kötetet, amely a sírbakísért feleség emlékének van szentelve. Mi ennek a magyarázata? — Elsősorban az, hogy a dalok legnagyobb része csakugyan a szomorúság által felkavart szív legmélyéről fakad. Az olyan versnek igazán önkéntelenül kellett fakadnia, amelyben a mult sóhajtása után a vesztes fájdalom, s annak természetes kísérőjeként az elkíváncozás óhaja száll a dal három versszakában felénk. Még ott is, ahol a forma a melódia tudatos megválasztását sejteti, a vázlatos interieur, a felködlő emlék, a felsíró árvaság és vesztéspanaszlás megkap, áthat, szép. De van valami abban az egyszerűségben is, amely ezeket a dalokat áthatja: az ember érzi, hogy ezek a versek igazán könnyecseppek, önkéntelenek; vagy ha tudatos szándék iratja őket, ez sem más, csak a szeretet, amely Róza emlékét ápolja, az elvesztettet emlékéletre kelti. És talán éppen ez a magyarázata annak, hogy az egy-érzés dalolásában nem bánt egyhangúság; a költő annyi-féle módot talál fájdalom megéneklésére: párbeszédben, önmaga szemléletében, élményelmondásban, visszakívánásban, felfájó dícsérgetésben, elkíváncozásban, árvasága panaszolásában.

Jakab Ödön lantján amúgy is a szomorúság, melankólia az otthonosabb; meglepően sok temető-verse van, és lírája azzal mélyült, hogy ezt a verseiben uralkodó hangulatot az életkor is egyre természetesebbé tette. Egyik régebbi versében az a mesterkélt probléma kínozza, hogy ha meghal, többé nem tud emlékezni szerelmesére: „Hogy ezt az ajkat egykor csókolám, hogy ezt a hangot egykor ismerém...” Mennyivel emberibb utolsó kötetében a halál felvetődő gondolata: természetes borzongás fut végig rajta, amikor az ősz teregeti a hulló leveleket, mert a saját síri ágyára kell gondolnia; de érzi, hogy a csendes elpihenés álma mégis csak megnyugtat. A sírontúlnak nehéz kérdése nem is igen bántja: tudja, hogy azt emberi értelemmel megoldani nem lehet, hát ráengedi magát a hitnek sajkájára. Ha fáj őszülő fejének valami, maga az öregedés konstatálása fáj, a tudata annak, hogy az emberkor lejtőjére jutott, nem emelkedhetik tovább. Magában a változás megállapításá-

ban talán némi legénykedés is van, de az igazabb hangú versek bölesen elismerik: természet rendje ki van szabva itt.

És még valami színezi ezt a megnyugvást: az önmaga költői értékebe vetett hit. Az értékelő kritikának meg kellene felelnie arra a kérdésre is, hogy ez a hit mennyiben jogos; vajjon a jövő korok csakugyan ismerik és szeretik-e majd ezt a költőt? — Ha az ember végiglapozza a Shakespeare-kultusz történetét, ha tehát a legnagyobb emberi szellem értékelésének útját vizsgálja, rá kell, hogy döbbenjen minden földi értékelés változandóságára. De ha a nemes érzések életerejében bízunk, ha elképzelhetetlennek tartjuk a könny elmaradását a feleség sírja felett, a gyermek hálájának kihaltát az édesanya iránt, és ha valljuk azt, hogy az igaz érzés mindig a legegyszerűbb és legtermészetesebb megnyilatkozást keresi, hinnünk kell azt is, hogy Jakab Ödön költészetének egy-két forró dalgyöngyében fenn kell maradnia Jakab Ödön emlékének is.

Alszeghy Zsolt.